

ПРЕГЛЕД / ОБЗОРИ И РЕЦЕНЗИИ / SURVEY AND BOOK REVIEWS

Стамен Михайлов (София, България)

ИМАЛИ ЛИ СА ПРАБЪЛГАРИТЕ РУНИЧЕСКА ПИСМЕНОСТ?

Настоящият отговор на рецензията на Димитър Овчаров, озаглавена „Отново за бронзовата седмолъча розета от Плиска. (По повод тълкуването на Стамен Михайлов)“, е във връзка със следния мой текст, който Д. Овчаров прави опит да опровергае: „тъй като досега не е известен нито един прабългарски рунически надпис и преди и след основаването на държавата“ (с. 94) и следователно „прабългарите не са познавали никаква рунна писменост, а само отделни знаци... (с. 96)“¹. Това мое твърдение се дължало според Д. Овчаров на непознаване на литературата от моя страна. И като един от най-фрапантните примери, че прабългарите са имали руническа писменост, той сочи Наги-Сент-Миклошкото златно съкровище. Но вместо да посочи кои са тези рунически надписи и как те се разчитат, той изброява редица чужди и наши автори, между които за учудване не фигурира нито Й. Хампел, нито нашият изтъкнат учен Стефан Младенов. Но в случая имената на авторите, колкото и авторитетни да са те, не са достатъчни, защото те не могат да подменят фактите, а такива факти у Д. Овчаров липсват. И още нещо: Д. Овчаров може без притеснение да напише за мен следното: „Като познаваме добре общата нагласа у Ст. Михайлов, възможно е той да отрича прабългарската принадлежност на Наги-Сент-Миклошкото съкровище“ (с. 114). По-нататък авторът изброява „значителен брой рунически съчетания, надраскани върху камък, керамика, кост, метал от Плиска, с. Равна, Провадийско, Мурфатлар (Румънска Добруджа), с. Бяла, Варненско и редица други“. И тук той отново не се докосва до същността на въп-

роса, а именно да посочи конкретни примери на прабългарска руническа писменост, вместо и този път да изброява наши автори, като отново неизвестно защо премълчава имената на Стефан Младенов и Г. Баласчев, които по заслуги към науката, а и по време далеч превъзхождат цитираните автори.

Като се основава на имена, т. е. на авторитети, а не на факти и конкретни примери, Д. Овчаров заключава, че цитираните от него автори „предлагат различия, които, макар и хипотетични, дават да се разбере, че имаме работа именно с писменост, а не само с отделни знаци“ (с. 114).

Приемам упрека, че когато пишех статията си, не бях запознат със становището на В. Бешевлиев по тълкуването на бронзовата розета от Плиска, но ето че без да съм запознат с това становище на Бешевлиев, стигнах до същото заключение, и то напълно самостоятелно, без да се влияя от становището му. При това положение упрекът на Д. Овчаров губи всякакъв смисъл.

А сега ще се спра по-подробно на Наги-Сент-Миклошкото съкровище, за да отговоря на Д. Овчаров не само, че считам това съкровище за прабългарско, но и че (нека не звучи нескромно) аз съм единственият автор, който след напразните опити на толкова изтъкнати учени, наши и чужди, успях не просто да обявя голословно съкровището за прабългарско,

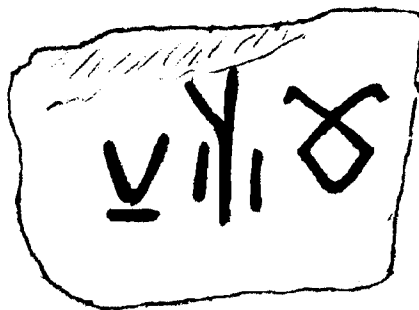
¹ Вж. Palaeobulgarica/Старобългаристика, 19, 1995, № 4, 114–115.

както правеха почти всички автори досега, а да посоча съвсем конкретно: 1) че всички надписи са прабългарски, но на гръцки език, което впрочем е съвсем естествено в светлината на богатия прабългарски каменен архив на гръцки; 2) че между надписите на Наги-Сент-Миклошкото съкровище няма нито един, който да може да бъде отнесен към руническата писменост; 3) за пръв път съм посочил, че върху един от съдовете на съкровището е изписана година по прабългарското летоброене; 4) за пръв път съм посочил, че върху пет от съдовете се е подписал майсторът златар. И, за да бъде конкретен, длъжен съм да се спра на тези въпроси по-подробно, като посоча резултатите от едно мое изследване, с което, както се вижда, Д. Овчаров не е запознат.

Ще започна със съдове 9 и 10 (според номерацията на Хампел). Няма да се спирам на околоръстния надпис върху тези съдове, а ще посоча само онова, с което се доказва прабългарският произход на съкровището. А това в случая е краткият надпис ΝΑΛΙΑΝ, т. е. годината ДИЛОМ от дванадесетгодишния прабългарски цикъл, отговаряща с най-голяма вероятност на 872 г. от н.е.² А това ще рече, че тези съдове са произведени само няколко години след покръстването и затова съвсем естествено е в тях да открием както кръстния знак, свързан с християнството, така и някои все още неизживени черти от езическия бит на прабългарите, какъвто е и случаят с датирането по прабългарското летоброене.

В надписа пък върху съд № 8 е посочена лунната година 195, равняваща се на 869 от н.е.³ Както се вижда, и тази дата се отнася към времето непосредствено след покръстването, от което време приблизително ще да произхождат и въпросните съдове.

Но най-показателни за гръцкия характер на надписите от Наги-Сент-Миклошкото съкровище са пет от съдовете, върху които стои подписът на майстора златар. Досега тези надписи, толкова еднообразни, че приличат почти на печат, се тълкуваха като рунически надписи, без някой да е могъл да ги разчете и да обясни буквеното им значение. А истината, която с помощта на Г. Баласчев успях да разкрия, е, че това не са никакви рунически

надписи, а чисто и просто подписът на майстора златар, чието име е Хилон. И така надписът върху съдове 9, 10, 17, 22 и 23 гласи: 'ΕΠΟΙ_(ΕΙ) 'ΗΛΩΝ (четено от дясно на ляво), т. е. направи Хилон. Като се имат предвид посочените години, най-малкото тези пет съда, ако не и всички останали, следва да се датират между 869 и 872 г. И така, от всички надписи върху съдовете от Наги-Сент-Миклошкото съкровище няма нито един, който да принадлежи към някаква руническа писменост, просто защото прабългарите не са познавали такава писменост. И в този контекст никак не е случайно, че нито име, нито титла, нито поне една от изброените 28 прабългарски думи от В. Бешевлиев⁴ не е предадена някъде в руническа транскрипция, а винаги и навсякъде само на гръцки.

Ще се спра и на един друг обект, чиито надписи се сочат като пример за наличие на руническа писменост у прабългарите. Това са скалните църкви при с. Басараби (Мурфатлар) в Румънска Добруджа. Веднага ще отбележа обаче, че това са късни надписи, както късни са и самите скални църкви, свързани с възникването на монашеството, също едно късно явление. А в Басараби действително има рунически надписи, но техният късен характер, освен от самите църкви, се доказва и от обстоятелството, че най-малко 15 знака

² Вж. по-подробно у: Mihajlov, S. Nouvelle interprétation de certaines inscriptions du trésor d'orfèvrerie de Nagy-Szent-Miklós. – Bulgarian Historical Review, 1986, № 3, p. 59.

³ Пак там, с. 63.

⁴ Бешевлиев, В. Първобългарите. Бит и култура. С., 1981, с. 31.

са взети от съществуващата вече и добила широко разпространение кирилица⁵. Много по-малко вероятно е обратното – кирилицата да е взела тези знаци от руническата писменост в Басараби⁶. Нещо повече – това е пълен абсурд, защото не е възможно прабългарите да измислят своите рунни знаци или дори да ги усъвършенствуват в момент, когато те вече заедно със славяните са възприели кирилицата и на тази кирилица вече създават и своя писменост. Тази късна руническа писменост в Басараби следва да се свърже по-скоро с готите или с печенегите, както мисли И. Немет⁷, което ще рече, че надписите от Басараби не могат да се датират по-рано от XI в. Че тук нямат пръст прабългарите, се вижда и от знаменателния факт, че между толкова големия брой рунни надписи и отделни рунни знаци никъде не се среща така известният и така широко разпространен знак [Y]. Извън Басараби никъде другаде у нас не са известни съчетания от голям брой знаци, които да навеждат на мисълта, че може да се касае за наличие на руническа писменост. И все пак има едно изключение. Това е един каменен блок, открит някъде между Бяла и Обзор, върху който са изрязани три знака последователно един след друг, така че логично е да се мисли, че тук може да се крие някаква прабългарска дума, изразена с рунни буквени знаци⁸. Да се спрем и на този въпрос по-подробно.

Първият знак на това съчетание има формата на ипсилон (Y) от гръцката азбука. Третият представлява гръцките букви омикрон и ипсилон в лигатура (Ϸ = OY). Средният знак се състои от две йоти, а между тях един ипсилон [Y]. Така разположени, знаците обаче не представляват отделна дума. Тук те нямат значение на рунни букви, а изразяват определени символи.

Да се спрем най-напред на средния знак Y. За него В. Бешевлиев пише, че той „е имал отбранително или отбиващо апотропейно значение и се среща само в някогашните предели на България“. А като има предвид сложното съчетание върху каменния блок от Бяла, той изрично отбелязва, че тези знаци „не се срещат в рунните азбуки нито на Наги-Сент-Миклош, нито на секлерите, нито на Хумара, нито в Маяцкото градище, нито в надпи-

сите на бъклицата от Новочеркасск, нито в старотюркските азбуки от Орхон, Енисей и Талас“. А като констатира, че първият и третият знак се срещат между знаците от Мурфатлар, то, заключава той, това „показва, че те са имали буквено значение. Те се срещат като букви от азбуките от Орхон, Енисей и Талас, но също и в Наги-Сент-Миклош, на бъклицата от Новочеркасск, в Маяцкото градище и Хумара“⁹. Позволих си да цитирам тези два пасажа от труда на В. Бешевлиев, за да се види противоречието между тях, тъй като не е ясно кое от тези две противоположни твърдения е вярното. Може би се касае за допусната печатна грешка, иначе мъчно може да се обясни как на една и съща страница веднъж нещо се отрича, а след няколко реда само същото се утвърждава. В. Бешевлиев подчертава, че „И трите знака са намерени само в България или на места, принадлежащи някога към нея“¹⁰. Прави впечатление обаче, че знаците, за които става въпрос тук, не се срещат само там, където с най-голяма вероятност трябва да се очакват – в азиатската прародина на прабългарите. Разбира се, можем да приемем, че тези знаци, но не изразени графично, а само като понятия на техния прабългарски език са съществували и в прародината им, но не са могли да получат графичен израз, защото по това време прабългарите не са имали своя писменост, нито руническа, нито гръцка, нито каквато и да е друга. В Дунавска България те обаче възприемат гръцката писменост, но и тук на Балканския полу-

⁵ М и х а й л о в, С. Към тълкуването на бронзовата седмолъча розета от Плиска. – *Palaeobulgaria/Старобългаристика*, 19, 1995, № 2, с. 95.

⁶ На това мнение с В. Бешевлиев. (Вж. Б е ш е в л и е в, В. Цит. съч., с. 34).

⁷ Németh, J. *Die Inschriften des Schatzes von Nagy-Szent-Miklós*. Budapest, 1932 (Leiden, 1964).

⁸ Б е ш е в л и е в, В. Цит. съч., обр. 7; Ш к о р ц и л, К. Преглед на древните български паметници. – *Известия на Варненското археологическо дружество (ИВАД)*, 7, 1921, с. 122.

⁹ Б е ш е в л и е в, В. *Miscellanea proto-bulgaria*. – *Известия на Народния музей Варна (ИНМВ)*, 22, (37), 1986, с. 20.

¹⁰ Пак там, с. 20.

остров от руническата писменост няма и следа, а само отделни знаци с определена символика, каквито са и знаците върху каменния блок от Бяла. Тези знаци показват, че след като прабългарите възприемат гръцката азбука и дори гръцкия език, те започват да превеждат на този език заклинателни и апотропейни понятия, изразявайки ги графично с гръцки букви. От три гръцки букви се състои и знакът ΓΥ – две йоти и един ипсилон. В това съчетание, както вече съм посочил на друго място¹¹, следва да видим заклинателната и апотропейна тюркска дума iуi, с която в случая се означава „доброто начало“, властващо на земята, обект на култ у прабългарите наравно с култа към небето и водата. Както посочва В. Бешевлиев, „у тюркските народи, към които са принадлежали и прабългарите, е имало три главни божества: Небе (Тенгри – Тангра), Умай и Земя-вода“¹². За тези божества все според В. Бешевлиев е имало особени знаци символи. „Ето защо – пише той – едва ли би било погрешно да се приеме, че първият и третият знак върху блока от Бяла са били техните символи.“¹³ В. Бешевлиев изразява съмнение по отношение на това кой знак на кое божество принадлежи. И действително тук място за съмнение има. Нещо повече – например сложният знак ΓΥ според мен не е свързан с небето, както приема В. Бешевлиев, а със земята. В потвърждение на това мое тълкуване се явява седмолъчата розета от Плиска. Както вече съм посочил на друго място¹⁴, никак не е случайно, че този знак се намира върху централния диск, а не върху някой от лъчите. А централният диск това е земята, около която радиално са разположени седемте лъча, олицетворяващи седемте планети, в това число и слънцето, които според тогавашните космогонични представи кръжат около земята, център на вселената.

Другите два знака върху каменния блок от Бяла несъмнено представляват превод на гръцки на онова, което прабългарите най-много са почитали – Водата и Небето, предадени върху блока с началните букви на гръцките им съответствия, а именно ὕδατος (Υ) и οὐρανοῦ (ΟΥ).

В заключение ще кажа, че да се твърди, че прабългарите са имали руническа писменост, това означава най-малкото да са открити такива надписи, в които отделните рунни знаци да имат надлежно буквено значение. Такова откритие никой не е направил досега. И още нещо: ако прабългарите имаха руническа писменост, то щяха ли те още с идването си на Балканския полуостров да усвоят гръцката писменост? И защо са ни оставили цял каменен архив от гръцки надписи и нито един на тяхното предполагаемо руническо писмо? Положителен отговор на тези въпроси няма и не може да има, защото нищо не ни дава основание да смятаме, че прабългарите, било в своята прародина, било тук, на Балканския полуостров, са имали руническа писменост.

¹¹ Михайлов, С. Към тълкуването на сложния знак ΓΥ и израза „Медното гумно“. – ИИМВ, 23 (38), 1987, 92–97.

¹² Бешевлиев, В. *Miscellanea protobulgaria*, с. 22.

¹³ Пак там.

¹⁴ Михайлов, С. Към тълкуването на бронзовата седмолъча розета..., 94–101.